

Nowe stada żubrów w województwie zachodniopomorskim

Magda Tracz¹, Maciej Tracz¹, Wanda Olech², Dariusz Wysocki^{1,3}

¹ Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze, ztp@ztp.org.pl

² SGGW w Warszawie, Katedra Genetyki i Ogólnej Hodowli Zwierząt, wanda_olech@sggw.pl

³ Uniwersytet Szczeciński, Katedra Anatomii i Zoologii Kręgowców, darekw@univ.szczecin.pl

New herds of European bison in Zachodniopomorskie voivodship

Abstract: The herd of European bison in Zachodniopomorskie voivodship exists since 1980, and is most isolated free ranging bison herd in Poland. Since 2003 its numbers begun to decrease, so since 2005 it was supplemented with animals from Białowieska Primeval Forest, Wolin National Park, Niepołomice and Kobiór Forest District. As a result of the project run by Western Pomeranian Natural Society established now are two new herds in Forest Districts of Dobrzany and Łobez. Total numbers of European bison within the voivodship is now 64. The target number for this population was set for 100 individuals.

Geneza projektu

W województwie zachodniopomorskim istnieje od 1980 r. najdalej na zachód wysunięte wolne stado żubrów w Polsce. Jest całkowicie odizolowane od innych wolnych stad i szczególnie narażone na negatywne skutki chowu wsobnego. Przez ćwierć wieku nie prowadzono w odniesieniu do niego żadnych działań ochrony czynnej. Liczebność tego ugrupowania począwszy od 2003 r. zaczęła spadać, wzrastał średni wiek osobników i dramatycznie obniżyła się rozrodczość.

W 2005 r. na podstawie projektu „Strategii ochrony żubrów *Bison bonasus* w Polsce” opracowany został „Program ochrony żubrów w województwie zachodniopomorskim” definiujący dwuetapowy plan działań ochronnych. I etap programu przewidywał pilne zasilenie populacji zachodniopomorskiej osobnikami obcymi w celu podniesienia różnorodności genetycznej w stadzie. Został zrealizowany w 2005 – 2006 roku w ramach projektu „Ochrona czynna żubrów w województwie zachodniopomorskim” finansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie. Stado zachodniopomorskie zostało zasilone 8 żubrami z Białowieskiego Parku Narodowego (4 ♀), Nadleśnictwa Kobiór (2♂) i Wolińskiego Parku Narodowego (2♂) i uzyskało liczebność 24 + 8 osobników. Żubry przywiezione i miejscowe utworzyły jedno stado, które porusza się po 150 km² w Nadleśnictwie Mirosławiec i nadleśnictwach sąsiednich.

II etap programu zakłada zwiększenie liczebności populacji zachodniopomorskiej do około 100 osobników. Jedyną społecznie akceptowalną metodą dokonania tego jest tworzenie nowych stad satelitarnych, tak aby żubry zajęły w regionie większy obszar przy niskich zagęszczeniach. Proces ten musi zostać rozciągnięty w czasie, tak aby łagodnie osiągnąć zakładaną liczebność. Program przewiduje utworzenie 6 stad satelitarnych i wstępnie typuje rejony odpowiednie do utworzenia stad.

Zakłada się osiągnięcie następujących celów:

1. Zwiększenie liczebności i zasilenie puli genetycznej populacji zachodniopomorskiej żubrów.
2. Stworzenie korzystniejszej struktury przestrzennej rozmieszczenia gatunku w województwie zachodniopomorskim.
3. Stworzenie modelowych rozwiązań ochrony wolnych żubrów w krajobrazie rolniczo – leśnym.
4. Wzrost akceptacji społecznej dla obecności wolnych żubrów w naturze.

Działania poprzedzające projekt

W roku 2006 Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze rozpoczęło działania, których celem miało być stworzenie dwóch pierwszych satelitarnych stad żubrów. W lipcu 2006 r. Towarzystwo na podstawie ustawy o pożytku publicznym i wolontariacie zawarło z Wojewodą Zachodniopomorskim umowę na realizację zadania publicznego „Wybrane zagadnienia w ochronie wolnego stada żubrów zachodniopomorskich”. Z taką „legitymacją” władz ochrony przyrody ZTP przystąpiło do rozmów w sprawie wyboru miejsc do wsiadłań i sfinansowania przedsięwzięcia. Wojewódzka Rada Ochrony Przyrody i Rada Drawskiego i Ińskiego Parku Krajobrazowego w listopadzie 2006 r. poparły tworzenie stad satelitarnych, co stworzyło fundament do uzgodnień szczegółów przedsięwzięcia.

Wstępnie wytypowano dwie optymalne lokalizacje na obszarach sieci Natura 2000:

1. Puszcę Drawską w rejonie Drawieńskiego Parku Narodowego w ostoi Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016 i Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046,
2. Ostoję Ińską w części wschodniej, sąsiadującą z Poligonem Drawskim, jednocześnie tereny ostoi Pojezierze Ińskie PLH320051.

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Szczecinie, na terenie której leżą oba obszary zaakceptowała i aktywnie poparła ideę wprowadzenia wolnych żubrów w swoje granice. Nadleśniczkowie z Dobrzana, Łobza, Bierzwnika i Drawna zostali zachęceni do przyjęcia żubrów i utworzenia zagród adaptacyjnych w swoich nadleśnictwach.

Równocześnie Towarzystwo rozpoczęło konsultacje z władzami samorządowymi gmin Węgorzyno, Ińsko, Dobrzany, Chociwel, Bierzwnik i Drawno.

W wyniku rozmów prowadzonych od października 2006 r. do marca 2007 r. Towarzystwo uzyskało akceptację na wprowadzenie żubrów na terenach Ostoi Ińskiej - zgody na lokalizację zagród aklimatyzacyjnych dla żubrów w Nadleśnictwach Łobez i Dobrzany oraz pozytywne opinie burmistrzów gmin Węgorzyno, Ińsko, Dobrzany, Chociwel. Na drugim wytypowanym obszarze, w Puszczy Drawskiej obawy i zastrzeżenia Drawieńskiego Parku Narodowego (co zaznaczyć torba z przykrością) skutecznie zniechęciły nadleśniczków i burmistrzów do idei wprowadzenia żubrów.

Zainteresowanie tworzeniem stad satelitarnych wyraziła Fundacja EkoFundusz. Projekt pod nazwą „Program ochrony żubra w Polsce: rozwój i ochrona stada zachodniopomorskiego” został złożony do Fundacji w maju 2007 r., a rozpoczęcie zadania planowane było na jesień 2007 r. Negocjowanie ostatecznego kształtu projektu z EkoFunduszem nie należało do łatwych. Ostatecznie dotacja została przyznana dopiero w listopadzie 2007 r., a projekt mógł wystartować po podpisaniu umowy w lutym 2008 r.

Realizacja

W projekcie przewidziano realizację następujących grup zadań:

1. Utworzenie 2 stad satelitarnych żubrów.
2. Monitoring telemetryczny nowo utworzonych stad.
3. Dokarmianie wszystkich żubrów w województwie zachodniopomorskim i opieka weterynaryjna nad nimi w okresie 2008 – 2009.

Pierwszym etapem projektu była budowa zagród aklimatyzacyjnych o powierzchni 4 ha każda, ogrodzonych siatką leśną wzmocnioną poprzeczną żerdzią i zabezpieczonych pastuchem elektrycznym w Nadleśnictwach Łobez i Dobrzany. Zagroda łobeska oddalona była od centrum areału wolnego stada w Nadleśnictwie Mirosławiec o 38 km w linii prostej, zagroda dobrzańska o 47 km. Odległość pomiędzy zagrodami wynosiła 14 km. Położenie zagród w odniesieniu do areału stada wolnego przedstawia rys. nr 1.

Do zagród w marcu i kwietniu 2008 r. przywieziono 12 samic żubra z Białowieskiego Parku Narodowego i po 2 samce z Nadleśnictwa Kobiór i Niepołomice. Trzy najstarsze osobniki z każdego stada zostały poddane immobilizacji i założono im obroże telemetryczne GPS. Po trzech miesiącach adaptacji 20 czerwca 2008 r. żubry zostały uwolnione. Zagrody zostały rozebrane, na miejscu pozostały paśniki. Oprócz paśników w zagrodach zostały zbudowane jeszcze dwa dodatkowe na terenie przebywania żubrów. Zimowe dokarmianie rozpocznie się w październiku.

Lista zwierząt uczestniczących w projekcie została przedstawiona w tabeli nr 1.

Rys. nr 1 Areal wolnego stada w N-ctwie Mirosławiec i zagród adaptacyjnych

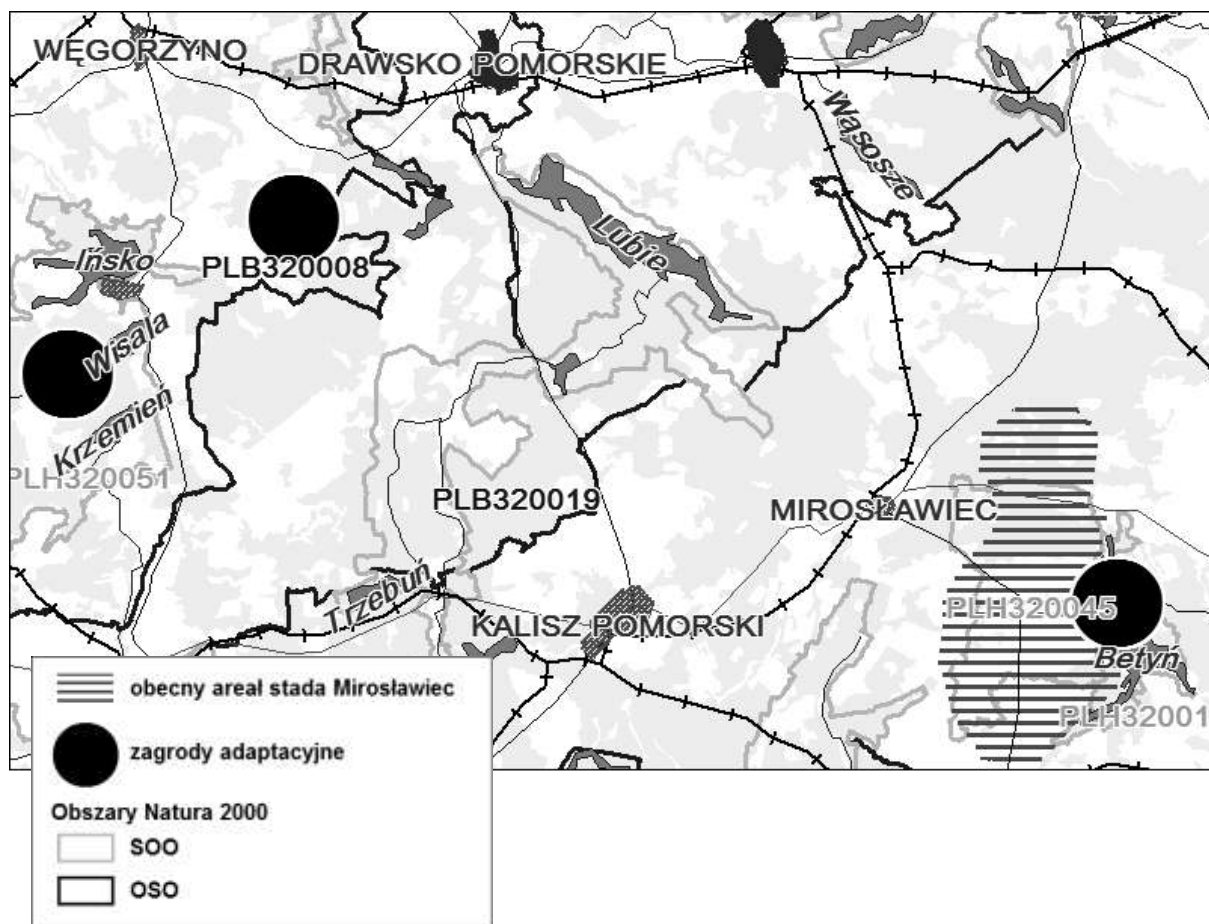

TABELA NR 1 Żubry sprowadzone w ramach projektu

lp	Imię	nr rodowo-dowy	rok urodze-nia	data sprowadzenia	obroża telemetryczna	data wypuszczenia na wolność
Nadleśnictwo Dobrzany						
1	Kasata	11154	1999	21-03-2008	tak	20-06-2008
2	Karoca	11155	2000	21-03-2008	tak	20-06-2008
3	Kajka	11153	2007	21-03-2008	nie	20-06-2008
4	Kadosa	11021	2005	21-03-2008	nie	20-06-2008
5	Kandia	11023	2006	21-03-2008	nie	20-06-2008
6	Karla	11024	2006	21-03-2008	nie	20-06-2008
7	Poradnik	10501	2005	10-04-2008	tak	18-04-2008
8	Poram	10665	2006	10-04-2008	nie	20-06-2008

lp	Imię	nr rodowodowy	rok urodzenia	data sprowadzenia	obroża telemetryczna	data wypuszczenia na wolność
Nadleśnictwo Łobez						
1	Kaleta	10756	2005	21-03-2008	tak	20-06-2008
2	Kaliope	10766	2005	21-03-2008	tak	20-06-2008
3	Karwia	11152	2002	21-03-2008	nie	21-03-2008
4	Kamica	11020	2003	03-04-2008	nie	20-06-2008
5	Karota	11025	2006	21-03-2008	nie	20-06-2008
6	Kala	11022	2006	21-03-2008	nie	20-06-2008
7	Pozoriusz	10389	2005	10-04-2008	tak	20-06-2008
8	Polnix	10961	2007	10-04-2008	nie	20-06-2008

W ten sposób w niespełna 4 miesiące Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze zrealizowało gros zadań projektu, którego przygotowanie i uzgodnienie trwało półtora roku. Jest to uwarunkowanie, z którym ma się do czynienia w większości przedsięwzięć ochrony czynnej. Planując takie działania trzeba zdawać sobie z tego sprawę, bo długi i usiany przeszkodami okres przygotowawczy może wielu całkiem zniechęcić do sfinalizowania planów.

Wnioski ze zrealizowanej części projektu

Wybór terenów pod zagrody adaptacyjne

W trakcie przetrzymywania zwierząt w zagrodach okazało się, jak istotny jest dobór miejsca aklimatyzacji.

Zagroda powinna zapewnić zwierzętom dostateczną ilość naturalnej karmy wody i schronienia zwłaszcza przed odwiedzającymi. Powierzchnia 4 ha w Nadleśnictwie Dobrzany, gdzie występował drzewostan bukowy, świerkowy, zarośnięta łąka i strumień, okazała się wystarczająca. Żubry były dokarmiane w marcu i kwietniu, potem korzystały głównie z łąki. Cały czas miały dostęp do wody. Wraz z rozwojem liści na bukach zwierzęta stały się niewidoczne dla obserwatorów, niemożliwe stało się płoszenie zwierząt przez ciekawskich. Liczba odwiedzin w ostatnim miesiącu aklimatyzacji wyraźnie spadła.

Zagroda w Nadleśnictwie Łobez o powierzchni również 4 ha została zlokalizowana w drzewostanie sosnowym z domieszką buków i świerków bez łąki i stałego wodopoju. Ogrodzenie poprowadzono w większości wzdłuż dróg leśnych, co było korzystne w trakcie budowy i obsługi, ale spowodowało nasilenie odwiedzin w okresie aklimatyzacji. W maju i w czerwcu zagroda przez okolicznych mieszkańców traktowana była jak zoo. Oprócz siana i owsa obsługa do ostatnich dni przed wypuszczeniem musiała dostarczać żubrom całą paszę, w tym zielonkę i gałęziówkę osikową oraz wodę, ponieważ wodopój w zagrodzie wysechł. Powierzchnia 4 ha w takim siedlisku okazała się niewystarczająca. Regularny kontakt z ludźmi w czasie karmienia i częste odwiedziny gapiów miały wyraźny wpływ na późniejsze zachowanie zwierząt.

Kształt zagrody i lokalizacja paśnika.

O przebiegu ogrodzenia decydują w przeważającej mierze warunki terenowe i dostęp w trakcie budowy. Od optymalnego – najbardziej zwartego kształtu trzeba również robić odstępstwa, aby zapewnić żubrom różnorodność siedlisk i pokarmu. Ma to jednak swoje konsekwencje. W Nadleśnictwie Łobez zdecydowano się włączyć do zagrody fragment rowu, aby zapewnić zwierzętom naturalny wodopój. W ten sposób w kształcie zagrody pojawił się wąski zachyłek. Już w pierwszym dniu przywozu żubrów jedna z krów spłoszona tuż po wyładunku ze skrzyni w galopie w tym właśnie miejscu uwolniła się z zagrody.

W Nadleśnictwie Dobrzany paśnik zbudowano w narożniku zagrody ponieważ było to jedyne miejsce z dojazdem. 18 kwietnia przebywające w pobliżu paśnika stado zostało spłoszone przez obserwatora na motocyklu krosowym i byk sforsował płot. Na szczęście miał już założoną obrożę

telemetryczną i jego poczynania na zewnątrz można było monitorować. Można przypuszczać, że byk na szerszej przestrzeni, nie w narożniku nie forsowałby płotu, a oddaliłby się włąb zagrody.

Przy tej okazji poruszyć trzeba jeszcze jeden problem. Zagroda adaptacyjna ma za zadanie bardziej odgradzić żubry od reszty świata niż odwrotnie. Nie zatrzyma zwierząt w skrajnych przypadkach paniki i ucieczki. Warto rozważyć możliwość zakładania obroży telemetrycznych w ośrodkach macierzystych przed przesiedleniem, bo może się zdarzyć, że zwierze uwolni się zanim obroża zostanie założona.

Przywóz żubrów

Wszystkie żubrzyce z Białowieckiego Parku Narodowego zostały przywiezione jednego dnia. Rozładunek 12 zwierząt trwał 6 godzin. Ostatnie wyładowywane zwierzęta spędziły w skrzyniach co najmniej 18 godzin nie licząc odłowy i załadunku.

Odbija się to na kondycji zwierząt i potęguje stres. Zwiększa prawdopodobieństwo sytuacji krytycznej, jaka niestety wystąpiła także podczas naszego projektu. Jedenastoletnia krowa nie była w stanie samodzielnie opuścić skrzyni. Trzeba było ją wyciągać, ale potem nie była w stanie podnieść się. Próby jej ratowania trwały tydzień. Po tym czasie niestety padła, a sekcja nie wykazała oprócz bardzo słabej kondycji ogólnej żadnej jednoznacznej przyczyny śmierci.

Immobilizacja i założenie obroży telemetrycznych

Sześć żubrów w zagrodach adaptacyjnych poddanych zostało immobilizacji przed założeniem obroży telemetrycznych. Akcję prowadził zespół, składający się z lekarza weterynarii, strzelca używającego broń pneumatyczną Telinject i 2-3 pomocników. Do immobilizacji zwierząt stosowana była mieszanina ksylazyny i ketaminy. Na położenie sześciu zwierząt zespół potrzebował 8 dni. Zdecydowanie łatwiej i szybciej przebiegała immobilizacja byków, chociaż w żadnym przypadku nie doszło znieczulenia żubra pojedynczą dawką leków. Ksylazyna i ketamina podawane są w dużych objętościach, powyżej 10 cm³, co znacznie obniża skuteczny dystans strzału. Najlepszym rozwiązaniem byłoby użycie silniejszego środka, który gwarantowałby położenie zwierzęcia jednym strzałem. W takiej sytuacji można byłoby dokonać immobilizacji bez płoszenia zwierząt i przegania ich po całej zagrodzie w celu powtórzenia dawki.

Obroże telemetryczne zostały założone dwóm trzyletnim bykom, dwóm trzyletnim, ośmioletniej i dziewięcioletniej krowie. Są to obroże GPS produkcji niemieckiej firmy Vectronic – Aerospace. Firma ta ma dobrą renomę. Niestety w naszym przypadku po niecałych dwóch miesiącach od założenia zamarła pierwsza obroża, po 4 miesiącach druga a trzecia przejawia niepokojące dysfunkcje. W zamian za pierwszą zepsutą obrożę otrzymaliśmy nową, w sprawie kolejnych trwają rozmowy, ale sytuacja ta pod znakiem zapytania stawia możliwość prowadzenia skutecznego monitoringu telemetrycznego.

Żubry na wolności

Oba stada zostały uwolnione z zagród adaptacyjnych 20-06-2008 r. W obu przypadkach miała miejsce sytuacja, że jedno zwierzę znalazło się na wolności wcześniej. Poza tym w zachowaniach stad występują znaczne różnice.

Stado z Nadleśnictwa Łobez wyszło z zagrody dokładnie tą samą drogą, jaką przemierzyła wcześniej krowa Karwia, uciekiniarka z pierwszego dnia przywozu żubrów. Karwia z Nadleśnictwa Łobez przeszła do Nadleśnictwa Drawsko na Poligon Drawski i przez trzy miesiące krążyła po tym terenie na obszarze 15 - 20 tys. ha, unikając ludzi jak najostrożniejsza łania. Widziana był tylko 2 razy przez żołnierzy, poza tym o jej obecności świadczyły znajdowane tropy.

Siedem żubrów z zagrody również wyszło bezpośrednio na Poligon Drawski, spędziły tam tydzień i dalej w 7 zwierząt wróciły do kompleksu leśnego, w którym położona była zagroda. Tu przebywały przez kolejne 3 tygodnie. W sumie poruszały się po powierzchni około 600 ha. Stado trzymało się w lesie ale swobodnie podpuszczało obserwatorów na odległość mniejszą niż 50 m i zdarzało im się podążać za samochodem, który kojarzyły z dowozem karmy.

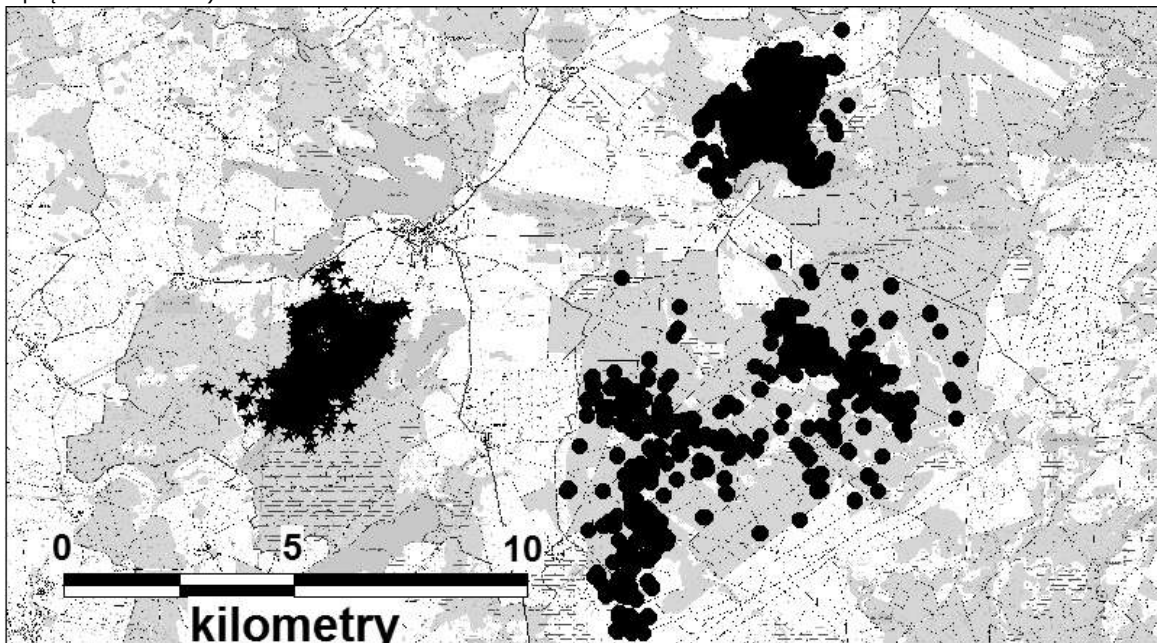
Dnia 19 lipca przepłoszone z łanu żyta pod lasem ponownie weszły do Nadleśnictwa Drawsko na Poligon Drawski, ale jednego dnia przemierzyły dystans około 10 km na południe i zatrzymały się w kompleksie młodników, gdzie wcześniej często znajdowane były tropy Karwi. W tym fragmencie lasu poruszały się na obszarze około 3 tys. ha przez półtora tygodnia. Około 27 sierpnia żubry odnalazły się i utworzyły stado 8 osobników z Karwią jako przewodniczką. Od tego momentu diametralnie

zmieniło się ich zachowanie. Stały się niezwykle płochliwe i ostrożne, unikają obserwatorów z odległości kilkuset metrów, tak, że problemem jest zebranie danych UHF z obroży. Tereny po których porusza się stado łobeskie to w przewadze siedliska borowe na sandrach. Żubry znalazły się na terenie, który nie był włączony do uzgodnień przed przystąpieniem do projektu. Reakcje Nadleśnictwa Drawsko i dowództwa poligonu wojskowego są jednak bardzo przyjazne.

Stado z Nadleśnictwa Dobrzany już po pierwszej dobie połączyło się z przebywającym na zewnątrz zagrody bykiem Poradnikiem. Stado nie wykorzystując ulubionych ścieżek Poradnika zaczęło poznawać las Leśnictwa Kozia Góra na własną rękę. Żubry od momentu wypuszczenia poruszają na obszarze niespełna 500 ha. Jest to teren bardzo urozmaicony, buczyny, lasy mieszane ze znacznym udziałem podmokłych, jeziorka i śródleśne bagna i sąsiadujące z lasem LP samosiewy na gruntach rolnych, tworzące niedostępne gęstwiny. Zachowanie stada w odniesieniu do obserwatorów jest od momentu wypuszczenia podobne, żubry są ostrożne, bardziej płochliwe niż stado łobeskie bez Karwi i mniej płochliwe niż żubry przez Karwią prowadzone.

Wyniki pomiarów telemetrycznych przedstawia rys. nr 2.

Rys. nr 2 Wyniki pomiarów telemetrycznych GPS w okresie III – VIII 2008 (gwiazdką oznaczono żury z N-ctwa Dobrzany, kropką z N-ctwa Łobez)

Podsumowanie

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze w wyniku realizacji projektu „Program ochrony żubra w Polsce: rozwój i ochrona stada zachodniopomorskiego utworzyło 2 nowe stada żubrów w województwie zachodniopomorskim. Liczba wolnych żubrów w województwie wynosi obecnie 61 osobników. Nowo utworzone stada są monitorowane telemetrycznie. O obecności żubrów na bieżąco informowanie są użytkownicy terenu w szczególności nadleśnictwa i służby ochrony przyrody. Monitoring Telemetryczny GPS daje także możliwość wpływania na ruch stad. Istnieje możliwość przepłaszania żubrów z upraw rolnych i unikania w ten sposób szkód.